

Lietuvos švietimas XXI a. iššūkių akivaizdoje: EBPO (OECD) ekspertų žvilgsnis

Žibartas Jackūnas

Pastarųjų metų švietimo politikos svarstymuose itin pabrėžiamas socialinis jo dėmuo. Antai Pasaulio banko paskelbtoje 27 Rytų ir Vidurio Europos bei Azijos šalių analitinėje švietimo apžvalgoje nedvejojant teigiama, kad švietimo sistema pelno visuomenės pasitikėjimą, „jei atliepia vieną sąlygą: prisitaiko prie fundamentalių ekonominių, politinių ir socialinių pokyčių, kurie paliečia piliečiams reikalingus gebėjimus, žinias ir vertybines orientacijas“ (Hidden Challenges... 2000, p. 7).

Požiūris į švietimą kaip į prigimtinių asmens galių, jo sociokultūrinės kompetencijos ugdymo sritį, sudarančią sąlygas sėkmingam žmogaus gyvenimui ir veiklai besikeičiančiomis aplinkybėmis, vyrauja ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO; *Organization for Economic Cooperation and Development, OECD*) ekspertų atliktoje Lietuvos švietimo politikos studijoje. Nagrinėjant ir vertinant mūsų švietimo kaitos procesus, dėmesys kreipiamas ne tik į pedagoginę tų pokyčių reikšmę, bet ir į galimus socioekonominius, sociokultūrinius jų padarinius, susijusius, pavyzdžiui, su asmens tolesnio mokymosi galimybėmis, profesijos pasirinkimu, galima sėkme ar nesėkme profesiniame gyvenime, įsidarbinimo perspektyvomis, grėsme atsidurti socialinės atskirties zonoje ir kt. EBPO tyrimo ataskaitoje iškeliami tiek teigiami, tiek neigiami Lietuvos švietimo bruožai, nurodomos problemos, kurias reikia spręsti reformą tęsiant.

EBPO ekspertų nuomone, Lietuvos pažangą įgyvendinant švietimo reformą lemia tvirti teoriniai jos pagrindai. Paskutinėje ataskaitos dalyje, apibendrinančioje tyrimo rezultatus, teigiama: „Nuo Nepriklausomybės atkūrimo Lietuva padarė reikšmingą pažangą reformuodama švietimą. Prie pažangos daug prisidėjo platus Respublikos vadovų pritarimas pagrindiniams ugdymo tikslams, išdėstytiems 1992 m. paskelbtoje „Lietuvos švietimo koncepcijoje“, bei nuoseklus siekimas per prabėgusį dešimtmetį šiuos tikslus įgyvendinti“. Įdomu pažymėti, jog minėtos Pasaulio banko iniciatyva parengtos Rytų ir Vidurio Europos bei Azijos šalių švietimo apžvalgos autoriai taip pat atkreipia dėmesį į pagrįstą ugdymo tikslų sampratą, būdingą Baltijos ir kai kurioms Rytų Europos šalims. Ataskaitos autoriai, pažymėdami atvirumu bei siekiu aprėpti kuo platesnius gyventojų sluoksnius paženklinant Lietuvos švietimo kryptį, prieina prie išvados, kad „pagal daugelį rodiklių, tokių kaip prieinamumas, teisingumas ir moksleivių srautai, Lietuvos švietimo sistema atlieka išpūdingą darbą“ (Reviews... 2002, p. 113). Anot jų, „galimybė naudotis geros kokybės mokymu yra bemaž visuotinė“ (Reviews... 2002, p. 113). Ši ekspertų išvada, matyt, paremta reikšmingu besimokančiųjų skaičiaus didėjimu Lietuvoje per pastaruosius septynerius metus.

Palankaus EBPO ekspertų vertinimo yra susilaukę ir kai kurie kiti Lietuvos švietimo sistemos aspektai bei švietimo reformos žingsniai: stipri teisinė švietimo bazė, integruotas neįgalių vaikų mokymas, atsikratęs sovietinei mokyklai būdingo siauro medicininio požiūrio į šios ugdytinių grupės mokymą, Nacionalinio egzaminų centro veikla, aukštojo mokslo pertvarkos linkmės, atspindimos ir įtvirtintos Aukštojo mokslo įstatyme, kuris, EBPO ekspertų nuomone, yra „gerai suręstas ir subalansuotas dokumentas“ (Reviews... 2002, p. 208), ir kt.

Švietimo sistema, jos raida, švietimo reforma yra itin sudėtingi sociokultūriniai procesai, kupini prieštaraų, įtampų, veikiami įvairių išorės veiksnių, nuo kurių gerokai priklauso švietimo sistemos privalumai ir trūkumai, teigiamos ir neigiamos jos

raidos tendencijos bei jų nulemtos problemos ir sprendžiami uždaviniai. EBPO ataskaita taikliai apčiuopia ir apibrėžia nemažai Lietuvos švietimo silpnybių, problemų, abejotinų tendencijų, fiksuoja jų sąsajas su pereinamojo laikotarpio socioekonominiu ir sociokultūriniu kontekstu bei iki galo neįveiktomis ankstesnio švietimo tradicijomis.

EBPO ekspertai atkreipia dėmesį į tai, kad apie 20 tūkst. Lietuvos moksleivių (ši skaičių, matyt, reikėtų tikslinti) nelanko mokyklos, nors tai turėtų daryti pagal privalomojo mokslo reikalavimus. Nors, pasak ekspertų, iš pirmo žvilgsnio Lietuva nesusiduria su didesniu socialinės atskirties mastu bei ribojimais, siaurinančiais švietimo prieinamumą, dar nemažai reikia padaryti, kad iš tikrųjų būtų laiduotas mokymo visuotinumai, socialinis teisingumas, realiai tenkinami specialieji mokinių poreikiai. Visapusiškos asmenybės sklaidos, socialinės atskirties mažinimo požiūriu ekspertams kelia rūpestį, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigas lanko mažiau nei pusė Lietuvos vaikų, kad gana reikšminga dalis asmenų, besimokančių profesinėse (2000-2001 m. m. – 10,3 proc.), aukštesniosiose (11,5 proc.) ir aukštosiose (1999-2000 m. m. – 10,1 proc.) mokyklose kasmet nubyra, kad nemažai vaikų dėl skurdo ar kitų priežasčių priversti gyventi vaikų globos įstaigose, kad deramos švietimo globos nepatiria daugelis čigonų vaikų, gatvės vaikų, specialiojo režimo įstaigų ugdytinių. Turėdami tai galvoje, ekspertai daro išvadą, kad „Lietuvos mokyklų sistema, puikiai tenkinanti didžiosios daugumos poreikius, neatlieka to taip gerai tenkindama pažeidžiamų mažumų poreikius“ (Reviews... 2002, p. 180).

Ekspertai atkreipia dėmesį į daugelį ekonominių ir finansinių švietimo bėdų, ypač į nusilpusį valstybės finansinės paramos srautą techniškai bei metodiškai aprūpinant ugdymo procesą, į žemą ugdymo kompiuterizavimo lygį.

EBPO ekspertams abejonių kelia kai kurie kaitos procesai, susiję su švietimo reforma, būtent: pagrindinės mokyklos trukmės pailginimas pridedant dešimtą klasę; profilinio mokymo galimybių įgyvendinimas nedidelėse kaimo mokyklose; moksleivių, pasižyminčių menkesniais akademiniiais gebėjimais, ateitis gimnazijose, kurios iki 2010 m. turėtų pakeisti vidurines bendrojo lavinimo mokyklas; neaiškios aukštesniųjų mokyklų, kurioms nebus suteiktas kolegijos statusas, raidos perspektyvos; vadovėlių stoka, perdėm sudėtinga jų rengimo ir leidybos tvarka ir kt. Ataskaitos autoriai nėra įsitikinę, kad mokymo profiliavimas nelems „ankstyvos specializacijos ir griežto moksleivių pasiskirstymo pro61iais, iš tikrųjų ribojančio, o ne išplečiančio rinkimosi galimybes; be to, esama tam tikrų neaiškumų dėl profiliavimo ir moksleivių priėmimo į universitetus ryšio“ (Reviews... 2002, p. 78).

Didelių spragų EBPO ekspertai išvelgia profesinėje Lietuvos mokytojų kompetencijoje, jų rengimo ir kvalifikacijos kėlimo sistemoje. „Atrodo, kad mokytojai, - sakoma ataskaitoje, tebėra blogai pasirengę pagrindinėms reformoms, tokioms kaip naujosios programos ir standartai, į mokyklos poreikius orientuotų (individualių) programų kūrimas, neįgalių vaikų įtraukimas į pagrindinius moksleivių srautus, profilių taikymas paskutinėje vidurinio lavinimo pakopoje, naujoji vertinimo ir egzaminų sistema, nauji integruoto (tarpdalykinio) mokymo metodai, savarankiškas mokymasis bei moksleivių aukštesnio lygmens mąstymo gebėjimų plėtotė“ (Reviews... 2002, p. 96). Reiškiamas susirūpinimas tuo, kad „mokytojų rengimas yra atitolęs nuo reformos reikalavimų bei švietimo sistemai mestų iššūkių“ (Reviews... 2002, p. 101). Pagaliau ataskaitoje skaitome bene vienintelį kategoriškai neigiamą vertinimą: „EBPO tyrėjų grupė pokyčių stoką rengiant mokytojus (ypač turimas galvoje pirminis rengimas) laiko viena didžiausių Lietuvos švietimo reformos spragų“ (Reviews... 2002, p. 267).

Atsižvelgiant į Lietuvos švietimo sistemos, švietimo reformos analizės rezultatus, EBPO ataskaitoje pateikiama daug svarbių rekomendacijų, kurias galima laikyti tolesnės mūsų švietimo plėtotės gairėmis. Ekspertai siūlo parengti naują ilgalaikę švietimo plėtros strategiją, užtikrinti ugdymo kokybę, stiprinti sistemos atskaitomybę visuomenei, prasmingai spręsti abejones žadinančius pagrindinės mokyklos trukmės,

mokymo profiliavimo, gimnazijų sklaidos klausimus, plėtoti švietimo kokybės vertinimo ir monitoringo sistemą, įgyvendinti esminius pokyčius mokytojus rengiant ir keliant jų kvalifikaciją, visokeriopai siekti ikimokyklinio vaikų ugdymo, dėti pastangas, kad būtų nuosekliai įgyvendinami Specialiojo ugdymo bei Aukštojo mokslo įstatymai, naikinti ugdymosi galimybių mieste ir kaime skirtumus ir t. t. Ekspertų manymu, pagrindinis pedagogų profesinės kultūros tobulinimo subjektas ir objektas turėtų būti ne atskiras mokytojas, o mokykla (Reviews... 2002, p. 129). Apskritai kalbant, pateikti siūlymai aprėpia didžiulį darbą, kuriuos nuveikus švietimas pasiektų esminę pažangą tiek pedagoginiu, tiek konstruktyvaus poveikio Lietuvos socialinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo raidai požiūriu.

Šias pastabas dėl EBPO ataskaitos norėjusi baigti malonia Lietuvos pedagogų bendruomenei ekspertų išvada: „Pabaigoje EBPO tyrėjų grupė pažymi, kad Lietuvos Respublika turi nepaprastai tvirtą (*remarkably robust*) švietimo sistemą ir solidžius konceptualius bei teisinius tolesnio jos tobulinimo per ateinančią dešimtmetį pagrindus. Respublikos vadovai supranta problemas, kurios kyla kitame reformos etape, ir yra pasiryžę žingsnis po žingsnio eiti nuo sąvokų ir įstatymų prie tikrų pokyčių praktikoje ir sistemoje“ (Reviews... 2002, p. 274).

Pažintis su EBPO ataskaita duoda pagrindo manyti, jog ryškėja keletas naujų šiuolaikinės švietimo politikos sampratos momentų, kurie ankstesnėse švietimo politikos projekcijose ne visada buvo aiškiai suvokiami.

Atrodo, kad vienas iš tokių dalykų yra požiūris į švietimą kaip į individo ir visos visuomenės kūrybinio potencialo, *išteklių* puoselėjimą. Jei bet kuris asmuo, bet kuri karta neišplėtoja savo galių arba išplėtoja jas ne iki galimos maksimalios ribos, tai turi būti suvokta kaip netektis, kaip prarasti visuomenės ištekliai, kaip nuostolis, neišvengiamai lėtinantis šalies pažangą.

Kitas akcentas, į kurį kreipia dėmesį EBPO ataskaitoje vyraujanti analizės dvasia, yra ryški slinktis nuo grynai *edukacinio požiūrio* į švietimą ir jo problemų sprendimus prie *socialinio požiūrio*, tiksliau, prie socioekonominių, socioprofesinių, sociokultūrinių tų sprendimų padarinių, kurių erdvėje atsiskleidžia tikroji socialinė švietimo politikos žingsnių, švietimo pokyčių prasmė.

Trečias ryškėjantis švietimo politikos sampratos bruožas taip pat atspindi slinktį - nuo *makroedukacinio* politikos suvokimo plotmės prie atidaus *mikroedukacinio* žvilgsnio į švietimo politiką, švietimo kaitos procesus. Švietimo politikos įprasminimas vis dažniau glaudžiai siejamas su kiekvieno individo – vaiko, jaunuolio ar suaugusiojo – socialine padėtimi ar jos pokyčiais, nulemtais vienokių ar kitokių švietimo politikos sprendimų.

Galiausiai šiuolaikiniame švietimo politikos diskurse ryškėja dar vienas matmuo, kurį noriu paminėti, - tai *prasmės* imperatyvas. Prasmė, pasak kai kurių edukologų, yra vienas pagrindinių švietimo prioritetų. Anot W. Leirmano, tokių yra mažų mažiausiai šeši: „komunikuoti, mokytis mokytis, bendrauti su kitais, plėtoti asmens galias, suteikti gyvenimui prasmę ir veikti kaip piliečiui“ (Leirman, 1996, p. 159). Švietimo politikos prasmės šaltinio šiandien ieškoma, atrodo, ne universalistinės, *retorinės* prasmės plotmėje, neretai vyravusioje ligšioliniuose švietimo politikos svarstymuose, bet labiau *įžemintoje*, *pragmatinėje* plotmėje, su kiekvienu asmeniu, konkrečiu švietimo sistemos dalyviu susijusioje švietimo aplinkoje.

Minėti švietimo politikos diskurso momentai – *ištekliai*, *socialinis*, *mikroedukacinis*, *prasmis* požiūris į švietimą – leidžia daryti prielaidą, kad klostosi naujo požiūrio į švietimo politiką gairės.

EBPO ataskaita yra puiki dingstis šias gaires aktualizuoti ir įtvirtinti dabartinėje Lietuvos švietimo politikoje. Neabejoju, kad jos visam mūsų švietimui, tolesnei jo plėtolei suteiks gilesnę, geriau nūdienos gyvenimo iššūkius atliepiančią prasmę.

Literatūra

Education Policy Analysis 1999. (1999). Paris.

Hidden Challenges to Education Systems in Transition Economies. (2000). Washington.

Hidden Challenges to Education Systems in Transition Economies. Executive Summary. (2000). Washington.

Leirman W. *Four Cultures of Education: Expert, Engineer, Prophet, Communicator.* (1996). Detroit, Secunderabad.

Reviews of National Policies for Education. Lithuania 2002. (2002). Paris.

Žibartas Jackūnas, Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, Švietimo plėtotės centras.
